

ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒ ՆՈՐ ՀԱՒԱՔԱԾՈՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԷՆ ՆԵՐՍ

ՍՄԲԱՏ. — Ռուբինեան իշխանութեան պատմութենէն գիտենք որ Լեոն ունէր հինգ մանչ զաւակներ, որոնք ժամանակի ընթացքին իրարու դէմ կռուեցան և ամէնն ալ ժամանակաւորապէս անցան իշխանութեան գլուխ: Երբ Հեթում Կ. Պոլիս գնաց իր քրոջ Ռիթայի ամուսնութեան ներկայ ըլլալու համար, Սմբատ առիթէն օգտուեցաւ և ինքզինք թագաւոր հռչակեց և Սոոյ մէջ ալ հանդիսաւոր օծում տեղի ունեցաւ: Թէև Սմբատ հազիւ թագաւորեց երկու տարի, ան հասանց արծաթ և պղինձ դրամներ: Արծաթները կը յիշեցնեն Լեոն Ա. ի դրամները, կարծես շեշտելով թէ ինք Սմբատ Մեծն Լեոնի արժանաւոր յաջորդն է: Արծաթներուն ոմանց տիպը ճիշդ Լեոնի դրամներուն պէս է, իսկ երկրորդ դրամներուն ա. կողմին վրայ թէև թագաւորը նստած է առիւծազարդ գահին վրայ, ան ձախ ձեռքին մէջ շուշանի տեղ բռնած է լախտ մը: Սմբատի արծաթները հազուադէպ են, անոնց ա. կողմին և բ. կողմին վրայ կը տեսնուի հետեւեալ գրութիւնը.

ՍՄԲԱՏ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ

ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՑ:

Հաւաքածոն կը պարունակէ երեք հատ արծաթներ:

Արծաթ դրամ, Silver trams, *1653a, *1664, 1673:

Սմբատ թողած է նաև կէս-դրամներ, որոնք հաւաքանց հազուադէպ են:

Սմբատի պղինձ դրամները փոքրիկ են և տիպով կը յիշեցնեն Հեթում Ա. ի ձիաւոր պղինձները: Ա. կողմը կը տեսնուի թագաւորը որ աջ կ'ընթանայ, իսկ բ. կողմը կայ զարդարուն խաչ մը: Երկու

կողմի գրութիւններն են, բաղժաթիւ զանազանութիւններով.

ՍՄԲԱՏ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ

ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ:

Հաւաքածոն կը պարունակէ ինը օրինակներ:

Պղինձ, Copper, *1693, *1694, 1626, 168x, 169x, 1690, 1701, 1686, 168x, 1711v, 1716:

ԿՈՍԱՆԴԻՆ Ա. — Ինչպէս գիտենք, Կոստանդին տեսնելով իր եղբոր՝ Սմբատի անօրէն ընթացքը, անոր դէմ ելաւ Սոոյ պարիսպներուն տակ և եղբայրասպան կռիւով յաջողեցաւ Սմբատի յաղթել և գահը գրաւել: Կոստանդինի իշխանութիւնը հազիւ տարի մը տևեց, բայց կ'երևի ինքզինքը ժողովուրդին ծանօթացնելու և սիրցնելու համար հասանց շատ գեղեցիկ ոսկիէ, արծաթէ և պղինձէ դրամներ: Ոսկիներէն միայն երկու հատ գոյութիւն ունի, իսկ արծաթները հաւիազանց հազուադէպ և պղինձները շատ հազուադէպ են:

Արծաթ դրամներուն ա. կողմին վրայ ձիաւոր թագաւորը աջ կ'ընթանայ, և աջ ձեռքով վեր բռնած է սուր մը: Գրութիւնն է,

ԿՈՍԱՆԴԻԱՆՈՍ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ:

Իսկ բ. կողմին վրայ կը տեսնուի թագաւորը կանգնած արքայական պատմուճանով, աջ ձեռքով վեր բռնած սուր մը և ձախով խաչ մը: Գրութիւնն է,

ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՅ Է ԹԱԳԱՒՈՐ, ԽԱՐԵՐԱՆՔՆԵՐՈՎ:

Պղինձներուն ա. կողմը կը նմանի արծաթներուն բ. կողմին, իսկ գրութիւնը՝

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՍԻ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ:

Իսկ բ. կողմին վրայ կը տեսնուի խաչ մը, և գրութիւնը՝

ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ:

Այս շատ հազուագիւտ արծաթներէն և պղինձներէն հաւաքածոն կը պարու-նակէ մէկ մէկ օրինակ:

Արծաթ գրամ, Silver tram, *1726:

Պղինձ, Copper, *1730:

ԼԵԻՈՆ Գ. — Հեթում Բ. իրեն յաջորդ կարգեց իր Թորոս եղբոր զաւակը և քաշ-ուեցաւ վանք: Լեոն թէև թագաւոր օծ-ուեցաւ պաշտօնապէս 1301ին, ան գահըն-կէց եղաւ 1306ին, այնպէս որ դրամներ հասանեց 1301էն մինչև իր մահը՝ 1307ին:

Լեոնի զահակալութեան ժամանակ եր-կիրը թէ՛ քաղաքական և թէ՛ տնտեսական տաքնապի մէջ ըլլալով, դրամներու կշիռը և թէ արծաթի պարունակութիւնը իջաւ և Լեոնի դրամները սկսան ճանչցուիլ իբր քաղուորին: Վաճառականները և սեղա-նափոխները դրամները կը դատէին ար-ծաթի պարունակութեան համեմատ:

Լեոնի արծաթներուն ա. կողմին վրայ կը տեսնուի ձիաւոր թագաւորը որ աջ կ'ընթանայ, ձախ ձեռքով բռնած է ձիուն սանձը, իսկ աջ ձեռքով լակոտ մը, որ կ'երկարի ուսէն վեր:

Ա. կողմին գրութիւնն է, տարբերու-թիւններով՝

ԼԵԻՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ:

Իսկ բ. կողմին վրայ կը տեսնուի ա-ռիւծ մը որ աջ կը քալէ: Կայ կոնակէն վեր բարձրացող խաչ մը: Գրութիւնն է՝

ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ:

Հաւաքածոն կը պարունակէ 11 հաւ արծաթներ:

Քաղուորին Պա. Թիւ, Takvorin Be-
doukian No. *1734, 1735a, 1741, 1745,
*1747, 1785v, 1779av, 1796a, 1796v,
1798, 1801v:

Լեոնի պղինձները կը նմանին իր հօրեղբոր՝ Հեթում Բ.ի պղինձներուն, ո-րոնց վրայ կը տեսնուի թագաւորը նստած ծալապատիկ, արեւելեան ձեռով:

Գրութիւնն է՝

ԼԵԻՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ:

Իսկ բ. կողմը կը տեսնուի խաչ մը, և գրութիւնը՝

ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ:

Հաւաքածոն կը պարունակէ հինգ պղինձներ:

Փոլ, Պա. Թիւ, Pogh, Bed. No.
*1807, 1809, *1810, *1816, 181x, 181x,
181x, 181x:

ՕՇԻՆ. — Օշին յաջորդեց իր եղբոր և տիրապետեց 12 տարի: Այս միջոցին ան հասանեց դրամներ, կէս-քաղուորին-ներ և փոքրիկ պղինձներ որ փոլ կը կոչուին: Այնպէս կ'երևի թէ հակառակ մշտական պատերազմներու Մահմետական-ներու դէմ, Կիլիկիան Հայաստան դեռ կազմակերպուած պետութիւն էր և Օշին մասնաւոր ջանք թափած է վաճառակա-նութեան զարկ տալու համար: Թերևս միջազգային առևտուրը զարգացնելու հա-մար ան սկսաւ հասանել ընտիր արծաթով դրամներ, որոնք ծանրութեամբ և զտու-թեամբ կը հաւասարէին Լեոն Ա.ի և Հե-թում — Ջապէլի դրամներուն: Ասոնք եր-բեմ կոչուած են օծման դրամներ, բայց իրականութեան մէջ անոնք բարձրորակ դրամներ են: Իսկ հասարակ արծաթները որ քաղուորին կը կոչուին շատ աւելի պակաս են ծանրութեամբ և կշիռով:

Օշինի դրամները շատ կը նմանին Լեոն Ա.ի արծաթներուն, միայն թէ գա-հին բազմած թագաւորին ձախ ձեռքին վերև կը տեսնենք դէպի գլուխը երկա-րող աջ մը:

Ա. կողմին գրութիւնն է՝

ԱԻՇԻՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ:

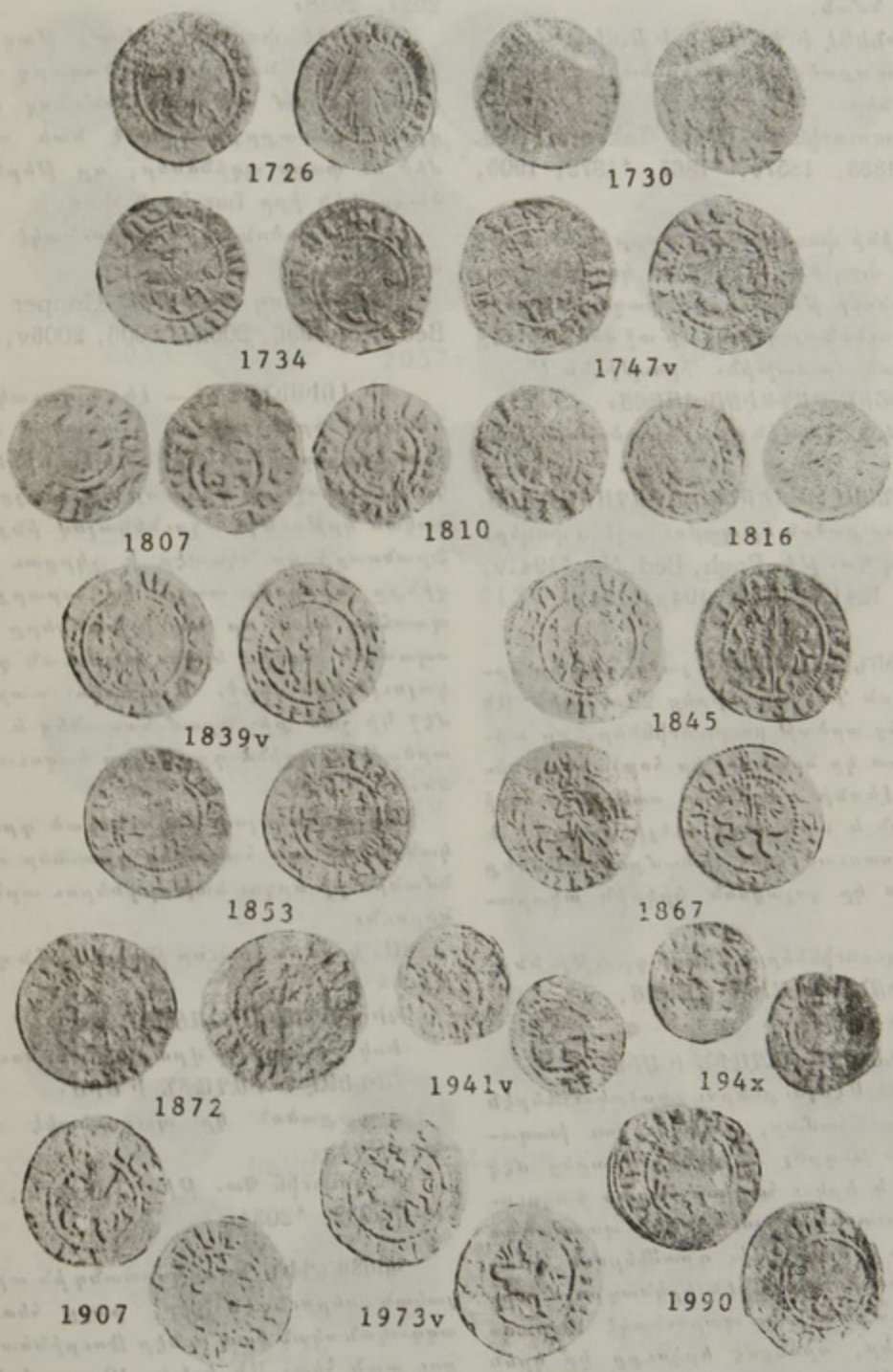
Իսկ բ. կողմինը՝

ԿԱՐՈՂՈՒԹՔՆ. ԱՍՏՈՒԾՈՅ, տարբե-
րութիւններով:

Այս դրամները հազուագիւտ են, և հաւաքածոն կը պարունակէ երեք օրինակ:

Դրամ, Պա. Թիւ, Tram, Bedoukian
No. *1839av, 1844, *1845:

Օշինի քաղուորինները շատ կը նմա-նին Լեոն Գ.ի քաղուորիններուն, գրու-թիւնն ըլլալով՝

Կարելուր նմուշներ՝ Զարեն Պետկեանի ցկարագրած հաւաքածոյէն:

ԱԽՇԻՆ ԹԱԳԱԽՈՐ ՀԱՅՈՑ:

Իսկ բ. կողմի գրութիւնը նոյնն է,
Լեոնի նման,

ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ:

Հաւաքածոն կը պարունակէ վեց բազմ-
ուորիներ:

Թագուորից Պտ. Թիւ, Takvorin, Bed.
No. *1853, 1857v, *1867, *1872, 1905,
1908:

Օշինի փողերը շատ փոքրիկ են և ի-
րական փող են: Անոնց ա. կողմին վրայ
կը տեսնուի թագաւորը, բազմած գահին
վրայ, ունենալով խաչ մը աջ ձեռքին մէջ
և շուշան մը ձախին: Դրութիւնն է՝

ԱԽՇԻՆ ԹԱԳԱԽՈՐ ՀԱՅՈՑ:

Իսկ բ. կողմին վրայ կը տեսնուի խաչ
մը, և

ՇԻՆԵԱԼ կամ ՇԻՆԱՄ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ:

Հաւաքածոն կը պարունակէ 6 փողեր:

Փող Պտ. Թիւ Pogh, Bed. No. *1941v,
1942v, 1941, *194x, 194x, 194x:

ԼԵԽՈՆ Դ. — Օշինի յաջորդեց իր որ-
դին Լեոն Դ., որ տիրեց 22 տարի: Ան
հատանեց արծաթ բազուորիներ, որ տի-
պով շատ կը նմանին իր հօր արծաթնե-
րուն: Լեոնի դրամները սակայն աւելի
փոքր են և արծաթով աւելի պակաս, և
պատրաստուած քիչ խնամքով: Ասոնք
անշուշտ կը ցոլացնեն երկրին տկարա-
ցումը:

Թագուորիներու վրայի գրութիւնն է՝
ԼԵԽՈՆ ԹԱԳԱԽՈՐ ՀԱՅՈՑ,

և բ. կողմը՝

ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ:

Լեոն Մէմլուքներու յարձակումներէն
ազատելու համար, ստիպուեցաւ խաղա-
ղութիւն խնդրել և անոնց վճարեց մէկ
միլիոն և երկու հարիւր հազար բազուո-
րիներ տարեկան տուրք: Այս պատճառաւ
Լեոն Դ. ի բազմաթիւ դրամներուն վրայ
կը տեսնուի Արաբերէն կրկնադրոշմ մը:

Հաւաքածոն կը պարունակէ 19 բազ-
ուորիներ, որոնցմէ երկուքը կը կրեն
Արաբերէն գրութիւն:

Թագուորից Պտ. Թիւ Takvorin, Bed.
No. 1951, 1951v, 1954, 1954v, 1955,

1966, *1967, 1968v, 1968v, 1970, *1973,
1973v, 1973v, 1976v, *1990, 1990v, 1992v,
2027, 2028:

Պղինձէ փողերուն վրայ թագաւորը
կը տեսնուի նստած առիւծադարձ գահին
վրայ և կամ աթոռակի նմանող գահին
վրայ: Հետաքրքրական է նաև տեսնել
մեծ ու փոքր պղինձներ, որ թերևս կը
ծառայէին իբր բարեկ և փող:

Հաւաքածոն կը պարունակէ հինգ
պղինձներ:

Պղինձ փող Պտ. Թիւ Copper Pogh,
Bed. No. 1996, 200x, *2006, 2006v, 2010:

ԿԻ ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ. — Լեոն զաւակ չու-
նենալով իրեն յաջորդ նշանակած էր իր
հեռաւոր ազգականներէն Կի Լուսինեանը:
Կի թէև քաջարի զինուոր էր, բայց հայ-
կական կրթութիւն չունենալով ինքզինք
Յրանսացի կը նկատէր և չկրցաւ ինք-
զինքը սիրցնել տալ: Իր արարքները
պատճառ եղան որ հայ իշխանները զինք
սպաննեն հազիւ երկու տարուան զահա-
կալութենէն վերջ: Այս երկու տարուան
մէջ Կի շատ քիչ դրամ հատանեց և անոր
արծաթ և պղինձ դրամները հազուադիւս
են:

Շարունակելով ընդունուած դրամա-
կան տիպը ան հատանեց դրամներ որ կը
նմանին իր երկու նախորդներու արծաթ-
ներուն:

Ա. կողմին ձիաւոր թագաւորին գրու-
թիւնն է՝

ԿԻ ԹԱԳԱԽՈՐ ՀԱՅՈՑ:

Իսկ բ. կողմին վրայ կը տեսնուի՝

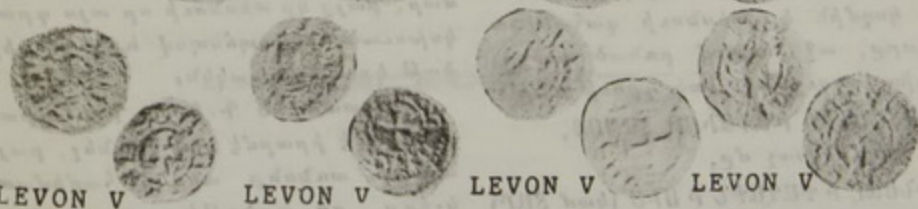
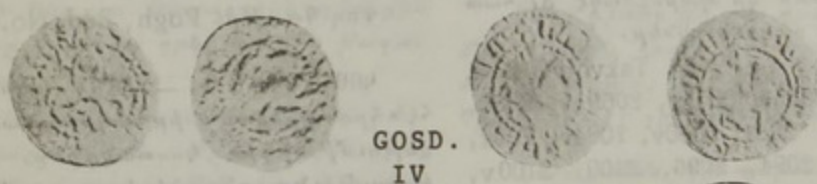
ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ:

Հաւաքածոն կը պարունակէ երեք
արծաթներ:

Թագուորից Պտ. Թիւ Takvorin, Bed.
No. *2032, *2034:

ԿՈՍԱՆԴԻՆ Գ. — Կոստանդին արքա-
յական սերունդէն չէր, բայց հեռուէն
ազգականական կապ ունէր Ռուբինեաննե-
րու տան հետ: Ան իշխեց 19 տարի և իր
թագաւորութիւնը եղաւ անկման շրջան
մը Կիլիկիան Հայաստանի համար:

Շատ հետաքրքրական է որ Կոստան-

Կարելու նմուշներ՝ Զարեհ Պետկեանի նկարագրած հաւաքածոյէն:

դիւնի արծաթներէն ոմանց վրայ կը տեսնենք ՇԻՆԵԱԼԻ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՏԱՐՍՈՆ գրուած թիւնը, ցուցնելով որ Տարսոնի մէջ ալ փողերանոց մը գոյութիւն ունէր: Չենք գիտեր թէ որքան ժամանակ այս փողերանոցը գոյութիւն ունեցած է և կոստանդինի դրամներէն զատ ի՞նչ դրամներ կոխուած են հոն:

Կոստանդինի քաղուորիկները իր նախորդներէն նուազ արծաթ կը պարունակեն և աւելի քիչ խնամքով պատրաստուած են:

Կոստանդին շարունակեց հատանել դրամներ ծանօթ տիպով, ա. կողմը թագաւորը ձիաւոր աջ կ'ընթանայ, իսկ բ. կողմը առիւծ մը որ աջ կը քալէ, կռնակին ունենալով խաչ մը:

Գրուած թիւնն է՝

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆԻ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ

ՇԻՆԵԱԼԻ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ (կամ ՏԱՐՍ) զանազան տարբերութիւններով:

Հաւաքածոն կը պարունակէ 37 հատ կոստանդինի քաղուորիկներ:

Թաղուորիկ Պտ. Թիւ Takvorin, Bed. No. *2054, 2055, *2057v, 2069av, 2069, 2068v, 2070, *2081, 2080v, 2084v, 209x, 2092, 2093, 2094, 2096, 2100, 2100v, 2108, 2108, 2114, 2107, 209x, 209x, 209x, 210x, 210x, 210x, 210x, 210x, 210x, 210x, 210x, 210x, *2128:

Պղինձ փողերը բաւական հազուագիւտ են և տիպով կը նմանին նախնիներուն:

Ա. կողմին կը տեսնուի գահաձիւղ թագաւորը, աջ ձեռքով բռնած խաչը, իսկ ձախով՝ շուշանը: Իսկ գրութիւնը՝

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆԻ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ,

իսկ բ. կողմը՝ խաչ մը,

ՇԻՆԵԱԼԻ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ (կամ ՏԱՐ) զանազան տարբերութիւններով և կրճատութիւններով:

Հաւաքածոն կը պարունակէ երեք պղինձներ:

ԼԵՒՈՆ ԲՈՒՆԱԿԱԼ. — Կոստանդին Գ. ի մահէն վերջ, այնպէս կ'երևի թէ գահը ձեռքն էր Լեւոն անունով անձի մը: Լեւոնի ով ըլլալը վստահօրէն յայտնի չէ, բայց

հաւանական է որ ան կոստանդինի որդիներէն մէկն էր: Գիտենք որ ան հանած է դրամներ իր անունով, և այսպէսով օրինաւոր թագաւոր էր և ուստի պատճառահայ զայն բռնակալ (usurper) կոչելու:

Որովհետեւ Լեւոն իշխեց միայն երկու տարի, անոր դրամները հազուագիւտ են: Հետաքրքրական է նաև նկատել որ այս Լեւոնի դրամներուն վրայ անունը գրուած է ԼԵՎՈՆ և ոչ թէ ԼԵՒՈՆ:

Նորէն քաղուորիկները և փողերը շատ կը նմանին նախորդներուն: Փողերը չափազանց հազուագիւտ են:

Թաղուորիկներուն և փողերուն վրայի գրութիւնն է՝

ԼԵՎՈՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ

ՇԻՆԵԱԼԻ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ:

Հաւաքածոն կը պարունակէ չորս քաղուորիկներ և մէկ իսկական փող: Թաղուորիկ Պտ. Թիւ Takvorin, Bed. No. 2132, 2133, *2134, 2155:

Փող Պտ. Թիւ Pogh, Bed. No. *2168a:

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ Դ. — Լեւոն կ'երևի գահէն հրաժարեցաւ և իր տեղը նստաւ Նեզարի Հեթումի որդին՝ Կոստանդինը: Երկրին կացութիւնը անտանելի դարձած էր և քաղաքական ու տնտեսական կացութիւնը կը ցուցցուի Կոստանդինի դրամներուն մէջ: Կոստանդին Դ. հատանեց մեծաքանակ դրամներ թշնամին գահացնելու համար, բայց կը տեսնուի որ այս դրամները կոխուած են հապճեպով և շատ քիչ արծաթ կը պարունակեն:

Կոստանդին Գ. ի և Դ. ի դրամները դժուար է իրարմէ զանազանել, բայց երբ նկատի առնենք անոնց համեմատական կշիռը, որ արծաթի պարունակութեան չափն է, կրնանք վստահօրէն այն բոլոր դրամները որ L կամ S նշանները ունին ա. կողմին կամ բ. կողմին դաշտին մէջ, տալ Կոստանդին Դ. ի (*):

(*) P. Bedoukian, «The Coinage of Constantin III and IV, Kings of Lesser Armenia», The American Numismatic Society Museum Notes VI (1954), pp. 193-199, Pl. XX.

ինչպէս Լեւոնի, նոյնպէս ալ Կոստանդին Դ. ի իսկական փոքրիկ փողերը նոր մէջտեղ ելած են և շատ հազուադիւր են:

Թագուորիններու և փողերու վրայի գրութիւնները նորէն սովորական են, այսինքն՝

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ

և ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ,

զանազանութիւններով և կրճատումներով:

Հաւաքածոն կը պարունակէ 33 հատ քաղուորիններ և մէկ հատ իսկական փող:

Որովհետեւ Կոստանդին Գ. և Դ. մեծ քանակութեամբ քաղուորիններ կոխեցին հապճեպով, անոնք լաւ շինուած չեն և անոնց վրայի անհատնում գրութիւնները կարելի չէ դասաւորել: Այս պատճառով կարելի չէ հաւաքածոյին 33 քաղուորիններուն Պատկեան forվուսի թիւ տալ:

ԼԵՒՈՆ Ե. ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ. — Կոստանդին Դ. ի սպանութենէն յետոյ հայերը կիպրոսի Պետրոս Թագաւորին դիմեցին որ Լեոնը կիլիկիա զրկէ երկրին Թագաւոր ըլլալու համար:

Արդէն Թագաւորութիւնը կը պարունակէր փոքր հողամաս մը լեւոնային շրջանի մէջ, մշտապէս ենթակայ թշնամիներու յարձակումին:

(Վերջ՝ 3)

Լեոն Թագաւորեց աւելի քան տարի մը, մինչև կիլիկիոյ իշխանութեան վերջնական անկումը:

Այս միջոցին ան հատանց փոքրիկ պիլոն (արծաթադին) և պղինձ փողեր, որոնք բաւական հազուադիւր են,

Հաւաքածոն կը պարունակէ երեք պիլոններ և մէկ հատ փող:

ՅԵՏ - ՌՈՒԲԻՆԵԱՆ ՇՐՋԱՆ. — Կը կարծուի թէ Սոյ գրաւումէն և կիլիկիոյ Թագաւորութեան անկումէն յետոյ, հայկական դրամահատութիւնը դադարեցաւ:

Սակայն գոյութիւն ունին կարգ մը հազուադիւր պղինձներ, որոնք կիլիկեան վերջին շրջանի Կոստանդիններու դրամներուն կը նմանին, բայց գրութիւնը շատ աղաւաղեալ ըլլալուն՝ կարելի չէ կարդալ:

Չենք գիտեր թէ այս դրամները ո՞ւր, ե՞րբ և որո՞ւ կողմէ կոխուած են, բայց տարակոյս չկայ թէ անոնք կոխուած են կիլիկիոյ մէջ շրջաբերութեան համար:

Հաւաքածոն կը պարունակէ երկու օրինակներ այս հազուադիւր դրամներէն:

ԶԱՐԵՀ ՊՏՈՒԿԵԱՆ

